

บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนช่วงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก Chinese's Economic Roles in the Early Period of Rattanakosin in Eastern Coast Area

ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว (Olam Thinbangtieo)*

บทคัดย่อ

ชาวจีนในภาคตะวันออกได้สร้างระบบการผลิต เพื่อขายในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย พัฒนาการของระบบการผลิตเพื่อขายแบ่งได้เป็น 3 ลำดับชั้น ดังนี้ 1. การผลิตเพื่อขายด้านเกษตรกรรม 2. การผลิตเพื่อขายด้านอุตสาหกรรม และ 3. การผลิตเพื่อขายด้านพาณิชย์กรรม พัฒนาการในลำดับสุดท้ายได้ทำให้พ่อค้าชาวจีนกลายเป็นกระแอมที่ชาวจีนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ชาวจีนให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติและการจัดการครอบครัวภายใต้ระบบกงสี ที่เน้นการสะสมทุนทางเศรษฐกิจของครอบครัว ชาวจีนได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชายฝั่งทะเลตะวันออกไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบคู่ขนานระหว่างเศรษฐกิจเพื่อยังชีพกับเศรษฐกิจเพื่อการค้า นอกจากนี้ชาวจีนหลายคนที่สะสมทุนจนมีฐานะความมั่งคั่งในทางเศรษฐกิจ ก็ด้วยการผสมผสานระหว่างความเชื่อในระบบเครือญาติและแรงจูงใจที่มุ่งสะสมทุน สิ่งนี้เองที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลได้ก่อรูปของชนชั้นกระแอมที่ชาวจีนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

คำสำคัญ: บทบาททางเศรษฐกิจ, ชาวจีน, รัตนโกสินทร์ตอนต้น, ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

* คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

Chinese in the Eastern region has created the production system for sale in the area of Eastern Coast of Thailand. The development of the system can be divided into three stages: 1) agriculture production for sale 2) industrial production for sales and 3) commercial produce for sale. At the last stage, Chinese merchants became the nouveau riche of Thailand's eastern seaboard. Chinese focused on kinship system and family management under the cartel system which stressed on family's economic capital accumulation. Chinese have built the economic transformation of the Eastern Coast into the dual track economy system between subsistence economy and commercial economy. In addition, some Chinese people who accumulated capitals and grew richer in economic combined belief in kinship system and capital accumulation motivation. These were the vital conditions which caused the oversea Chinese to form the Chinese nouveau riche in the area of eastern coast.

Keywords: Economic Role, The Chinese, The Early Rattanakosin Era, The Eastern Seaboard

บทนำ

พื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงในสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี กล่าวได้ว่าอยู่ในวิถีการผลิตแบบยังชีพ (Self-Sufficient Economy) ภายใต้การเมืองระบบไพร่ โดยแต่ละครอบครัวจะผลิตสิ่งของที่จำเป็นเพื่อใช้สอยในครัวเรือนและชุมชนเป็นหลัก ผลผลิตที่ได้จึงมีค่าเพื่อใช้ (Use Value) ไม่เน้นการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าแลกเปลี่ยน (Exchange Value) วิถีการผลิตในสมัยนี้สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปของ“การทำเพื่อกิน ทำเพื่ออยู่” บนฐานการผลิตแบบยังชีพดังกล่าว ชนชั้นปกครองได้อาศัยการสร้างระบบไพร่ขึ้นมาเพื่อดึงผลประโยชน์ส่วนเกินทางการผลิต (Surplus Product) ที่ใช้ในการดำเนินงานของชนชั้นปกครองในรูปภาษีช่วย (ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2549,

หน้า 13; ธวัช ปุณณโกต, 2548)

ชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงอยุธยาและธนบุรีมีระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบระบบไพร่ กล่าวคือ มีการทำนา การประมงขนาดเล็กและทอผ้าสีน้ำเงินในครอบครัวเป็นหลัก โดยส่วนเกินทางเศรษฐกิจจะถูกใช้เป็นส่วยสำหรับชนชั้นปกครอง เช่น ข้าว ไม้ตะเคียน เสื้อ ใต้เพื่อใช้จุดไฟ เป็นต้น ชนชั้นปกครองจะนำส่วนที่เหลือจากการกินการใช้มาทำการค้ากับเมืองอื่นด้วย การผลิตเพื่อยังชีพของชาวบ้านในช่วงนี้มุ่งการหาปัจจัย 4 เพื่อการบริโภคในครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ ได้แก่ การปลูกข้าว หาปลา ทอผ้า หาของป่า และสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บ แต่เนื่องจากเทคโนโลยีอยู่ในระดับต่ำ ทำให้ชาวบ้านต้องใช้การแลกเปลี่ยนแรงงานโดยการ “เอาแรง” ทั่วไป เช่น การไปช่วยเกี่ยวข้าวดำนา 1 วัน จะเรียกว่า “1 แรง” โดยเจ้าของบ้านจะต้องไปทำงานตอบแทน 1 วัน เรียกว่า การ “ใช้แรง”

การผลิตเพื่อยังชีพภายใต้การปกครองของระบบไพร่ ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องผลิตส่วนเกินเพื่อเป็นภาษีในรูปของส่วย ในอดีตขุนนางจะเป็นผู้เก็บส่วยและส่งเข้าเมืองหลวงในรูปของบรรณาการ 2 รูปแบบ คือ ส่วยบ้านและส่วยของป่า ส่วยบ้านนั้นจะเป็นผลผลิตอะไรนั้น จะขึ้นอยู่กับความถนัดและทรัพยากรของแต่ละหมู่บ้าน แต่โดยทั่วไปแล้วส่วยบ้านจะได้แก่ ข้าว เสื้อ และได้สำหรับจุดไฟ ส่วนส่วยของป่าเป็นผลผลิตที่หาได้จากป่า ได้แก่ ไม้ชนิดต่าง ๆ อาทิเช่น ไม้กฤษณา ไม้เต็ง ไม้ตะเคียน ฟืน รวมถึงของป่าอื่น ๆ เช่น ลูกสำรอง หน่อไม้ น้ำมันยาง เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถินบางเตียว, 2549)

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษาพบว่า ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทในแถบชายฝั่งทะเลตะวันออกมากขึ้นโดยผ่านการค้าเรือสำเภา พ่อค้าจีนได้นำระบบการผลิตเพื่อขายมาใช้เมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ดังนั้น จึงเกิดระบบการผลิตสองรูปแบบควบคู่กันไป ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือระบบการผลิตแบบ “ทวีลักษณะของการผลิต” เป็นการผลิตเพื่อยังชีพของคนไทยควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อขายของคนจีน (ศรัญญา คันธาธิ์พ, 2540, หน้า 81-82; อาพิกา สวัสดิ์วงศ์, 2545)

เศรษฐกิจของภาคตะวันออกต้นรัตนโกสินทร์นั้น พบว่าภาคตะวันออกมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบยังชีพอาศัยการค้าทางชีวิตบนฐานทรัพยากรท้องถิ่นเป็นสำคัญ เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนอาจจะไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ไม่สามารถทำการผลิตได้ในชุมชนท้องถิ่น (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2538; วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2526) เมื่อมีการอพยพเข้ามาของชาวจีน ชาวจีนอพยพได้เป็นผู้สร้างระบบการผลิตเพื่อขายเกิดขึ้นในสังคมไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยเป็นผลมาจากการก่อรูปอุดมการณ์ทุนนิยมของชาวจีนอพยพ กล่าวคือ วัฒนธรรมเดิมของชาวจีนอพยพนั้นตั้งอยู่บนความเชื่อในระบบเครือญาติ ในขณะที่อุดมการณ์ใหม่ที่ก่อรูปขึ้นมาในสังคมไทยเป็นอุดมการณ์ที่มุ่งการสะสมทุนอันเนื่องมาจากเงื่อนไขที่ชาวจีนอพยพต้องการเก็บหอมรอมริบ โดยหวังว่าจะกลับไปสู่จีนแผ่นดินใหญ่ การผสมผสานระหว่างความเชื่อในระบบเครือญาติและแรงจูงใจที่มุ่งสะสมทุนของชาวจีนอพยพ ได้ก่อรูปมาเป็นอุดมการณ์ทุนนิยมหรือกระฎุมพีของชาวจีน (จิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2557, หน้า 75-76)

การสะสมความมั่งคั่งของชาวจีนอพยพหรือการมุ่งความสำเร็จทางวัตถุ (Material success) ของชาวจีนอพยพเกิดขึ้นจากเงื่อนไขความต้องการที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น อันเป็นแรงกระตุ้นสำคัญสำหรับการอพยพออกมาจากประเทศจีน ในขณะที่วัตถุประสงค์ในการเดินทางมายังสยามในช่วงแรกของรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นก็เพื่อที่จะหางานทำเพื่อการเก็บหอมรอมริบเป็นหลัก ไม่คิดที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในสยามอย่างถาวร (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550, หน้า 64) ตัวอย่างพฤติกรรมที่สะท้อนเจตนาดังกล่าว เช่น ชาวจีนแต่จิวที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 นั้นจะไม่นำภรรยามาจากเมืองจีนด้วย เหตุผลประการหนึ่งก็คือ ชาวจีนอพยพจะวางแผนอาศัยอยู่ในประเทศไทยเพียงระยะสั้น โดยตั้งใจว่าจะกลับไปบ้านเกิดเมืองนอนในประเทศจีน แต่ในระหว่างที่อยู่ในประเทศไทยก็ยังคงความสัมพันธ์กับชาวจีนในแผ่นดินเกิดด้วยการส่งโปยกั้ว การส่งโปยกั้ว คือการฝากเงินพร้อมจดหมายส่งกลับไปประเทศจีน ความผูกพันของชาวจีนอพยพที่มีต่อจีนแผ่นดินใหญ่เป็นไปดังคำกล่าวที่ว่า “เกิดที่นั่น โตที่นั่น รักที่นั่น”

ความคิดของชาวจีนแต่จิวรุ่นแรกส่วนใหญ่ยังไม่ประสงค์จะตั้งรกรากถาวรอยู่ในสยามยังยึดมั่นอยู่ในค่านิยมของลัทธิขงจื้อที่ว่า จะต้องไม่ทิ้งมาตุภูมิเพื่อยึดมั่น

ประเพณีเกี่ยวกับการเซ็นสรวงสุสานบรรพชน (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550, หน้า 62; สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ, 2534, หน้า 106, 154) ในทางตรงกันข้ามเมื่อสามารถเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งชาวจีนอพยพก็คิดว่าจะกลับไปยังประเทศของตน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วทุกคนจึงตั้งหน้าตั้งตาทำงานอย่างหนักเพื่อเก็บเงิน ดังนั้น ชาวจีนเหล่านี้จึงทำงานทุกอย่างที่จะได้เงิน ไม่ว่าจะรับจ้างทั่วไป ประมง หาบเกี่ยวเตี่ยวขาย หาบปลาทุยขาย เป็นต้น ดังนั้น ในการตอบสนองเป้าหมายการสะสมทุนทำให้ชาวจีนอพยพดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจจนก่อให้เกิดบุคลิกแบบนายทุนขึ้นมา บุคลิกแบบนี้ของชาวจีนอพยพมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ (บัณฑิต อ่อนดำ, 2517, หน้า 164; แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550, หน้า 236-238; ธีรชัย ทองธรรมชาติ, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2555)

1. การมีหัวการค้า การมีหัวการค้าของชาวจีนอพยพเกิดขึ้นเนื่องจากการใช้ลูกคิดเป็นวัฒนธรรมในการคำนวณตัวเลขเงินทอง นอกจากนี้ ยังมีการส่งสอนการใช้ลูกคิดในโรงเรียนของชาวจีน เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมการคำนวณจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อนึ่ง ในทางการค้ำนั้นชาวจีนอพยพก็ยังมีภาษาจีนเป็นภาษากลาง แต่ละกลุ่มแข่งสำหรับการค้าระหว่างประเทศ รวมถึงในหมู่ของชาวจีนอพยพภายในประเทศ
2. ความซื่อสัตย์ การค้าขายของชาวจีนนั้นจะต้องใช้เงินสดเสมอ หากทำการค้าซื่อสัตย์ต่อกันจนเกิดความไว้วางใจ แม้บางช่วงขาดเงินทองก็ยังมีเชื่อถือเป็นหลักประกัน ชาวจีนที่ทำการค้าส่วนใหญ่จะนับถือเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ คือ เทพกวนอู่มาก
3. การขยันทำงานหนัก คุณค่าการขยันทำงานหนักเป็นสิ่งที่ชาวจีนเรียนรู้จากการประพุดิเป็นตัวอย่างของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย
4. การกล้าได้กล้าเสีย ลักษณะของบุคลิกแบบกล้าได้กล้าเสียของชาวจีนเกิดจากความเชื่อที่ว่า การค้าก็เป็นการพนันชนิดอย่างหนึ่ง แต่มีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจมากกว่าการเล่นพนันโดยตรง ดังนั้น จะพบว่า พ่อค้าที่ประสบความสำเร็จมักจะห้ามลูกหลานหรือคนในตระกูลเล่นการพนันโดยอ้างว่า การค้าก็เป็นการพนันอยู่แล้ว (สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ, 2534, หน้า 109)

การศึกษาของ โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว (2555) อธิบายการทำงานของชาวจีนอพยพด้วยบุคลิกแบบนายทุน โดยมีอุดมการณ์มุ่งการสะสมทุนทำให้ชาวจีนสามารถสะสมทุนและก้าวมาเป็นชนชั้นกลางในสังคมไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์ได้ โดยอาศัย

วัฒนธรรมความเชื่อในระบบเครือญาติของชาวจีน ซึ่งปรากฏเป็นองค์กรทางเศรษฐกิจของจีนที่เรียกว่า ระบบกงสี อุดมการณ์ทุนนิยมของชาวจีนอพยพเป็นพื้นฐานหลักในการสร้างระบบการผลิตเพื่อขายในสังคมไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบการผลิตเพื่อขายดังกล่าวดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งทางด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ในขณะที่กิจกรรมทางการด้านการค้านั้นชาวจีนดำเนินการค้าทั้งระหว่างประเทศและภายในประเทศดังมีรายละเอียด

1. การผลิตเพื่อขายด้านเกษตรกรรม

เกษตรกรรมเพื่อขายที่ชาวจีนอพยพนิยมทำกันในช่วงแรกเมื่อเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชายฝั่งทะเลตะวันออก ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1.1 การประมงเพื่อขาย

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทำให้เห็นว่า มีชาวจีนเข้าจำนวนหนึ่งเข้าไปมีส่วนในอาชีพประมงดังจะเห็นได้จากบันทึกपालเลกัวซ์ ที่ได้เดินทางกลับจากเมืองจันทบุรีและได้แวะที่เมืองชลบุรีในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2381 โดยपालเลกัวซ์ได้บรรยายให้เห็นภาพของบางปลาสร้อยว่า เมืองบางปลาสร้อยนั้นเป็นแหล่งชุมชนจีนที่ใหญ่แห่งหนึ่ง ขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งที่มีการทำประมงอยู่เป็นจำนวนมากจนทำให้ปลาที่ชาวประมงจับได้มีราคาถูกลงมาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 164 ; มงเซญัวร์ ปาลเลกัวซ์, 2549, หน้า 72) “เมืองนี้ตั้งอยู่ชายเนินในอ่าวอันมีปลาชุกชุม ฉะนั้นการจับปลาจึงทำกันได้มากอย่างไม่น่าเชื่อที่เดียวเมื่อผ่านเข้าไปในตลาด จะเห็นแต่ปลาชนิดต่าง ๆ กองใหญ่ ๆ และด้วยเงินเพียงเฟื้องเดียว ข้าพเจ้าซื้อปลาเลี้ยงคนที่ไปด้วยกันได้ตั้ง 15 คน พลเมืองไทยจืรวม 6,000 คน เป็นพ่อค้าและชาวประมง จังหวัดนี้มีการเพาะปลูกอันอุดมสมบูรณ์มาก มีข้าว น้ำตาลยาสูบชนิดดี ผลไม้และผักเนกอนันต์ มีนาเกลือและเปลือกหอยอย่างไม่รู้หมดสิ้น ซึ่งพวกคนจีนนำเอาไปผลิตเป็นปูนขาว”

นอกจากนี้ การทำประมงของชายฝั่งทะเลตะวันออกนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการประมงน้ำเค็ม การจับสัตว์น้ำเค็ม ได้แก่ ปลา ปู กุ้ง หอย เป็นต้น การทำประมงน้ำเค็มของชายฝั่งทะเลตะวันออกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะเห็นได้จากที่สุนทรภู่เขียนไว้ในนิราศเมืองแกลง โดยนิราศฉบับนี้เขียนขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2350 ในระหว่างที่สุนทรภู่เดินทางไปเยี่ยมบิดาที่เมืองแกลง ซึ่งเส้นทาง

การเดินทางของสุนทรภู่ก่อนที่จะไปถึงเมืองแกลงนั้น สุนทรภู่ได้ผ่านบ้านและเมืองที่สำคัญ ๆ ของเมืองระยอง เช่น ในเมืองบางปลาสร้อย สุนทรภู่เขียนไว้ว่า (สุตใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 52)

เรือแพแต่ละลำลำนโตะโหละ
บ้างลุยเลนล้งงูตุไซเซ
อันนารีที่ยังสาวพวกชาวบ้าน
แคล้วคล่องล่องแล่นแฉลบลอย

เป็นสองแถวแนวถนนคนสะพรัง
ดูรูปร่างนางบรรดาแม่ค้าเคียง
ชายหอยแครงแมงกูปูม้า
พวกแจ๊กจิ้นสินค้ำเอามาวาง
ที่ชายผ้าหน้าถึงก็เปิดโถง
สักยี่สิบหีบออกเป็นกอบกอง

“เห็นเคหาเรียงรายริมทะเล

พวกแจ๊กจิ้นกินโต๊ะเสียงไหลหล
สมคะเนใส่ช่องเที่ยวมองคอย
ถีบกระดานถือตะกร้าเที่ยวหาหอย
เอาขาห้อยทำเป็นหางไปกลางเลน”

“เที่ยวฆ่าเลื่องแลชมตลาดเรียง

บ้างยืนบ้างนั่งร้านประสานเสียง
เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกลิ้งแกล้งเป็นอย่างกลาง
หมึกแมงดาหอยดองรองกระถาง
มะเขือคางแพะเผือกผักกาดทอง
ล้วนเบียดโปงหญิงชายมาจ่ายของ
ที่เที่ยวท่องทัศนากจนสายัณห์”

ปรากฏการณ์ดังกล่าวดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 เมื่อบาทหลวงปาลเลกัวซีได้เดินทางผ่านเมืองบางปลาสร้อยก็ได้บรรยายไว้สอดคล้องต้องกันว่า (สุตใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 52) ตัวอย่างชาวจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองปลาสร้อยในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น หลวงอำนาจจินนิกร หรือ จินปัง แซ่ตั้ง ตอนอายุประมาณ 17 ปี ได้เดินทางจากอำเภอไผดแดง มณฑลแต้จิ๋ว ประเทศจีน มายังประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2375 โดยทางเรือ ได้มาตั้งหลักแหล่งที่เมืองบางปลาสร้อย และทำอาชีพประมงอยู่ที่สะพานบ้านจีน (สะพานสำราญราษฎร์) และเป็นนายอากรปอนเบียดด้วย (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 20)

1.2 ทำสวนเพื่อขาย

กลุ่มชาวจีนที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกพริกไทย โดยเฉพาะการปลูกเพื่อการค้าขายนั้น คือ กลุ่มชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีความชำนาญในการปลูกพริกไทยตั้งแต่อยู่ประเทศจีน ดังนั้น เมื่ออพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทย จึงนำเอา

ประสบการณ์ที่ตนเองมีอยู่มาริเริ่มและบุกเบิกการปลูกพริกไทยเพื่อขาย จากบันทึกของคอร์วฟอร์ด ระบุว่า ชาวจีนได้ปลูกพริกไทยอย่างหนาแน่นในเขตเมืองจันทบุรี จนกระทั่งเมืองจันทบุรีกลายเป็นพื้นที่ปลูกพริกไทยที่สำคัญที่สุดในสยาม หรืออาจกล่าวได้ว่า เมืองจันทบุรีเป็นที่ปลูกพริกไทยถึงร้อยละ 90 ของผลผลิตทั้งประเทศ และนอกจากเมืองจันทบุรีแล้ว ยังมีการปลูกพริกไทยตามเมืองต่าง ๆ เช่น ทุ่งใหญ่ (ตราด) บางปลาสร้อย (ชลบุรี) และนครชัยศรี และสยามภาคใต้ หัวเมืองเหล่านี้ล้วนเป็นเมืองที่มีชาวจีนอพยพมาอาศัยอยู่จำนวนมากทั้งสิ้น (จอห์น คอร์วฟอร์ด, 2515, หน้า 97, 103; ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544, หน้า 66-67) การปลูกพริกไทยเป็นอาชีพที่ทำให้เกิดการจ้างงานเกษตรกรชาวจีนเข้ามาอย่างต่อเนื่องมากที่สุด จนถึงปี พ.ศ. 2453/ค.ศ. 1910 เนื่องจากว่าพริกไทยที่ต่างประเทศต้องการมากนั้น กลายเป็นสินค้าอภิมหาการค้าสำคัญรายการหนึ่ง ซึ่งในช่วงนี้กษัตริย์ทรงผูกขาดการส่งออกพริกไทยจำนวนมากซึ่งจะจัดซื้อที่จันทบุรีและเมืองต่าง ๆ ที่มีการปลูกพริกไทย รวมถึงเมืองปลาสร้อยด้วยเพื่อขนส่งไปยังต่างประเทศ เบอร์นีย์รายงานว่ามีประมาณ 70,000 หาบต่อปี พริกไทยเกือบทั้งหมดที่ผลิตได้ในแต่ละปีจะถูกจัดส่งไปยังตลาดจีนเป็นส่วนใหญ่ (สารสิน วีระผล, 2548, หน้า 176; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2525, หน้า 109)

1.3 การทำสวนผักเพื่อขาย

อาชีพการทำสวนผักนี้เริ่มต้นจากชาวจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่ และสืบทอดมาถึงลูกหลานปัจจุบัน ตัวอย่าง ลูกหลานชาวจีนอพยพที่ตำบลบ้านช้าง อำเภอนนทบุรี เล่าว่า (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544, หน้า 221) “พ่อ (เตี้ย) มาขอเช่าที่เชิงเนินเพื่อทำสวนผักประมาณ 1 ไร่ ขุดบ่อน้ำ ผิวดิน 1 บ่อ เอาไว้รดผักและใช้สอยในครอบครัว ที่ปลูกบ้านเป็นโรงเรียนผ่าซัดแตงด้วยไม้ไผ่อยู่กึ่งพื้นดิน เริ่มต้นปลูกผักแกลบข้าวเปลือกบ้าง ข้าวสารบ้างมาประทังชีวิต ต่อมาจึงซื้อลูกหมูมาเลี้ยงไว้ 2 ตัวในคอก หลังคอกหมูจะขุดหลุมเอาไว้เก็บมูลหมู เพื่อนำมาเป็นปุ๋ยรดผัก ตอนแรกปลูกผักไม่กี่แปลง พอที่จะใช้เชือกดึงกระป๋องน้ำขึ้นมาใส่ถังรดผักได้ พอปลูกมาก ๆ เข้าก็สร้างคันโพงหรือภาษาจีนเรียกว่า เตี้ยวอ” เอาไว้ตักน้ำจากบ่อใส่ถังที่จะหาไปรดผัก การเลี้ยงหมูในสมัยก่อนจะเอาต้นกล้วย

มาเห็นบาง ๆ แล้วตำในครกให้แหลก เรียกว่า หยวก แล้วนำไปคลุกกับรำข้าวผสมน้ำ เเทใส่รางให้หมูกิน ถ้ามีปลายข้าวก็ต้มผสมกับผักคอกใส่หยวกให้หมูกิน เมื่อหมูถ่าย ออกมาก็มีเศษหยวกกล้วยติดออกมาด้วย เป็นปุ๋ยรดผักได้” ผักที่ปลูกในสวนมีตั้งแต่ ผักคะน้า ผักกวางตุ้ง ผักชี ต้นหอม ผักกวยช่าย กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ผักกาดขาว ผักกาดเขียว เป็นต้น แล้วแต่ว่าตลาดสนใจผักชนิดใดมาก ก็จะปลูกผักชนิดนั้น ส่งขายในตลาด

1.4 การทำไร่

แต่เดิมไทยทำน้ำตาดหลายจากต้นตาลโตนดและมะพร้าวเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยได้ทำน้ำตาดจากอ้อย เนื่องจากคนไทยไม่ชำนาญในการเอาอ้อยไปแปรรูป เป็นน้ำตาดทราย ซึ่งมีกรรมวิธีที่ซับซ้อนกว่าการทำน้ำตาดโตนดและน้ำตาดมะพร้าว มากการปลูกอ้อย การทำไร่อ้อยขนาดใหญ่โดยชาวจีนแต่จีนนั้น สันนิษฐานกันว่า เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2353 ซึ่งเป็นปีที่ชาวจีนแต่จีว ได้รับการอนุญาตจากรัฐบาลให้ปลูกอ้อยทำน้ำตาดได้ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการทำน้ำตาดทรายมาตั้งแต่อยู่ที่ประเทศจีนแล้ว ทางด้านรัฐบาล ได้เรียกเก็บภาษีจากผู้ปลูกอ้อย โดยกำหนดอัตราไว้ว่า อ้อยปลูกใหม่เก็บภาษีไร่ละ 1 บาท ส่วนอ้อยต่อเก็บไร่ละ 2 สลึง ส่วนอ้อยที่ปลูกในช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้น เป็นอ้อยพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ อ้อยแดง อ้อยขาไก่ อ้อยแซม กล่าวได้ว่านับตั้งแต่ ชาวจีนได้รับการส่งเสริมการปลูกอ้อยเป็นผลให้จุดมุ่งหมายของการผลิตเปลี่ยนไป จากการทำน้ำตาดเพื่อใช้บริโภคเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อส่งออก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 140) ตามหลักฐานที่มีอยู่ไร่อ้อยขนาดใหญ่และโรงงานทำน้ำตาดทราย มีมาในเมืองสาครบุรี นครชัยศรี ฉะเชิงเทรา บางปลาสร้อย พนมสนิคม นอกจาก เมืองต่าง ๆ แล้ว ก็มีการผลิตอยู่บ้างที่บางคูเวียงในเมืองนนทบุรีและทางหัวเมือง ตะวันตกแถบเมืองกาญจนบุรี สุพรรณบุรี (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544, หน้า 70-71) สำหรับการปลูกอ้อยในภาคตะวันออกจะมีมากในเมืองบางปลาสร้อย และ เริ่มมีการขยายตัวอย่างมากภายหลังจากการอพยพเข้ามาของชาวจีน กล่าวได้ว่าการปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาดในช่วงแรกไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเพาะปลูก การทำน้ำตาด การขนส่ง ตลอดจนถึงการประกอบการค้าทั้งภายในและภายนอก ประเทศจะอยู่ในมือของชาวจีนทั้งสิ้น (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2526, หน้า 22)

ดังจะเห็นได้จากบันทึกของจอห์น ครอว์ฟอร์ด ในช่วงปี พ.ศ. 2365 ที่แสดงให้เห็นว่า การทำน้ำตาลจากอ้อยนั้นเป็นสิ่งที่ชาวจีนนำเข้ามาสู่ประเทศไทย (นิธิ เที่ยงศรีวงศ์, 2538, หน้า 140-141) “เพิ่งเริ่มการทำน้ำตาลโดยชาวจีนเมื่อ 12 ปีก่อนที่เขาจะเข้ามาถึงกรุงเทพฯ (ประมาณปี พ.ศ. 2353)” และจากเอกสารของ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวถึงแหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญของประเทศในช่วงนี้ประกอบไปด้วยบริเวณ เมืองบางปลาสร้อยนครชัยศรี บางปะกงและแปดริ้ว ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารของ บาทหลวงปาลเลกัวซ์ที่ได้บันทึกไว้ว่า (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 42-43)

“...ข้าพเจ้าได้แวะที่บางปลาสร้อย...มีการเพาะปลูกอันอุดมสมบูรณ์มาก มีข้าว น้ำตาล ยาสูบชนิดดี ผลไม้เอนกอนันต์...ถึงเมืองแปดริ้ว...ทั้งจังหวัดเป็นที่ราบใหญ่อุดมไปด้วยนาข้าว สวนผลไม้ และไร่อ้อย มีโรงหีบอ้อยไม่ต่ำกว่า 20 โรง ซึ่งเจ้าของเป็นคนจีน...” และจากบันทึกของบาทหลวงปาลเลกัวซ์ที่ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่ในแถบเมืองบางปลาสร้อยนั้นถือเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของสยาม (ศรัณญา คันธชาติพ, 2540, หน้า 139) “...การใช้พื้นที่ทำการผลิตน้ำตาลจะเป็นเครื่องยืนยันได้ตราบตั้งแต่เมืองปากกัณฑ์ (พนสนิมคม) มีไร่อ้อยและโรงหีบอ้อยไม่ต่ำกว่า 20 โรง เมื่อประเมินแรงงานคนพบว่า ถ้าคิดคำนวณแรงงานกุลิในโรงหีบอ้อยหนึ่ง พบว่า ต้องใช้คน 200-300 คน และที่แปดริ้ว (เมืองฉะเชิงเทรา) ประเมินว่ามีแรงงานอยู่ราว 10,000 คน จากโรงหีบอ้อย 20 โรง...” หรือในงานของศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล (2528, หน้า 82-83) ก็ได้กล่าวถึงชลบุรี ซึ่งเป็นหนึ่งในหัวเมืองชายทะเลตะวันออกนั้นเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลทรายที่สำคัญของประเทศว่า “หัวเมืองชายทะเลตะวันออก... เป็นแหล่งผลิตน้ำตาลที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ โรงงานน้ำตาลที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ โรงงานน้ำตาลทรายในเขตนี้ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ที่เมืองพนสนิมคม และเมืองบางปลาสร้อย” จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แรงงานหรือกุลิในโรงงานน้ำตาลจะเป็นชาวจีนซึ่งมีปริมาณมากกว่าคนไทย เนื่องจากว่าแรงงานจีนมีอิสระมากกว่าแรงงานไทย เพราะแรงงานไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ยังขึ้นกับระบบมูลนาย มีภาระในการถูกเกณฑ์แรงงานประจำปี (มัลลิกา เรืองระพี, 2517, หน้า 60) กล่าวได้ว่าการขยายตัวของอุตสาหกรรมน้ำตาลนั้น ส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อชาวไทยในฐานะที่เป็นผู้ปลูกอ้อย ทั้งนี้เพราะการทำไร่อ้อยนั้นเป็นสิ่งที่ชาวไทยนิยมทำกันเพื่อป้อนโรงหีบอ้อยของชาวจีน ปราภฏการณ์ดังกล่าวจึงเสมือนแรงดึงดูดให้ชาวไทยจำนวนไม่น้อยให้เข้าร่วมในการผลิตเพื่อการตลาดและเศรษฐกิจแบบเงินตรา ผลจาก

ความสำเร็จของอุตสาหกรรมน้ำตาลของชาวจีน เป็นผลให้รัฐบาลไทยมีความพยายามที่จะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากการปลูกอ้อย ทั้งนี้เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำตาล ดังจะเห็นได้จากร่างตราของเจ้าพระยาจักรีที่มีถึงพระยานครไชยศรี ที่มีการสั่งการให้มีการอุดหนุนการทำไร่อ้อยของราษฎร (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 150-151)

“คิดอ่านจัดแจงให้จีนลาว เขมร ราษฎร ทำไร่ปลูกอ้อยให้เต็มภูมิฐานมากขึ้น”

หรือกรณีคำสั่งของพระมหาอำมาตย์ที่มีถึงพระยาวิเศษสิอชัย เจ้าเมืองฉะเชิงเทรา ให้จัดซื้ออ้อยเพื่อป้อนสวนอ้อยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดให้เจ้าพระยาพระคลังจัดตั้งที่เมืองพนัสนิคม ขณะเดียวกันก็มีการเตรียมที่จะตั้งโรงงานน้ำตาลของรัฐบาลขึ้นในพื้นที่เมืองพนัสนิคม อย่างไรก็ดี การลงทุนเพื่อประกอบธุรกิจน้ำตาลของรัฐบาลก็ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะต้องเสียค่าเสียหายมาก ต่อมาปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ 4 อุตสาหกรรมน้ำตาลมีอัตราเติบโตอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้เขตเพาะปลูกอ้อยและโรงสีอ้อยได้ขยายตัวไปยังหัวเมืองต่าง ๆ เพิ่มขึ้น จากเดิมหลายเมือง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 152-153) มีการรายงานว่า ในปี พ.ศ. 2381 รัฐต้องการเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยและตั้งโรงงานสีอ้อยของหลวงขึ้นใหม่ที่เมืองพนัสนิคมอีกแห่งหนึ่ง จึงต้องการยอดอ้อยจำนวน 500,000 ยอด เพื่อนำไปปลูกที่เมืองพนัสนิคม ทางกรุงเทพฯ ได้ให้พระนเรนทรโกษาเป็นผู้คุมเงินออกมาพระยาฤๅไชย เจ้าเมืองฉะเชิงเทราจัดซื้อยอดอ้อยที่เมืองฉะเชิงเทราตามราคาที่ราษฎรซื้อขายแก่กัน รัฐบาลให้ความเอาใจใส่ในการเพิ่มพื้นที่ปลูกอ้อยและตั้งโรงงานสีอ้อยมาก (วัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, 2526) นอกจากนี้ การเพาะปลูกอ้อยนอกจากจะนำไปผลิตเป็นน้ำตาลแล้ว ยังเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิตสุราก็ด้วย (สารสิน วีระผล, 2548, หน้า 177)

2. การผลิตเพื่อขายด้านอุตสาหกรรม

การทำกิจการอุตสาหกรรมของชาวจีนตามชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือ อุตสาหกรรมน้ำตาลและอุตสาหกรรมต่อเรือ ในที่นี้จะยกกรณีศึกษาอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายของเมืองบางปลาร้อยดังนี้ อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายก่อตัวขึ้นตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) และถือได้ว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยมีชาวจีนอพยพเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำน้ำตาลทราย การทำอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายนั้น มักนิยม

ผลิตน้ำตาลทรายแบบครบวงจร กล่าวคือ การผลิตน้ำตาลทรายจะเริ่มตั้งแต่การซื้อหรือบุกเบิกที่ดินเพื่อเพาะปลูกทำไร่อ้อยและตั้งโรงหีบ การว่าจ้างแรงงานมาเพาะปลูกอ้อยเพื่อป้อนเข้าโรงงาน การทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการผลิตน้ำตาล เช่น ลูกหีบ กระทะ ถัง ตุ่ม หม้อ หวด เหล็กพาย เหล็กแตะ เหล็กแบน เหล็กคาน กระทะกระดิ่ง กระสอบ และเกวียนสำหรับขนของ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการซื้อขายเพื่อใช้ตั้งกว้านลูกหีบ การต่อเรือบรรทุกอ้อยและน้ำตาล การหีบอ้อย ต้มน้ำตาล รวมทั้งการหีบห่อบรรจุน้ำตาลใส่กระสอบเพื่อขนส่งไปในตลาด (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 48-49)

ส่วนในด้านแรงงานหรือบุคลากรที่ดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย นับตั้งแต่ผู้จัดการ (หลงจู้หรือหลงจูนายโรงหีบ) หัวหน้าคนงาน (จิ้นเตง) นายช่าง (ไ้หู่) เสมียน กรรมกร คนครัว และยาม ส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนแต่จีวที่อพยพเข้ามา เนื่องจากว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในการทำน้ำตาลทรายตั้งแต่อยู่ประเทศจีนแล้ว ดังนั้น เมื่ออพยพเข้ามาในประเทศไทยจึงได้นำเอาประสบการณ์ที่มีอยู่มาปรับจ้างทำงานในอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2534, หน้า 50) พวกเขาชั้นศักดินาที่ลงทุนตั้งโรงงานทำน้ำตาลทรายนั้นไม่ได้เข้ามาควบคุมดูแลการดำเนินการต่าง ๆ ด้วยตนเอง หากแต่ว่าจ้างชาวจีนอพยพที่มีความชำนาญเกี่ยวกับการผลิตน้ำตาลทรายเป็นผู้บริหารงานแทน เอกสารของทางราชการเรียกชาวจีนพวกนี้ว่า หลงจูนายโรงหีบ ส่วนผู้ประกอบการที่เป็นชาวจีนอพยพนั้นจะลงทุนและบริหารงานทั้งหมดด้วยตนเอง (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544, หน้า 83-84)

เทคนิคการผลิตน้ำตาลทรายในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ใช้อยู่ในโรงงานน้ำตาลต่าง ๆ ยังเป็นเทคนิคการผลิตแบบง่าย ๆ ที่อาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์เป็นปัจจัยสำคัญในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการผลิต รวมทั้งใช้วิธีการเพิ่มผลผลิตด้วยการเพิ่มแรงงานและวัตถุดิบต่าง ๆ เท่าที่จะหาได้ขยายโรงงานออกไปให้ใหญ่กว่าเดิม มิได้เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตด้วยการใช้เครื่องจักรหรือเทคโนโลยีใหม่ดังที่ ปาลเลกซ์ ได้กล่าวถึงเทคนิคการผลิตน้ำตาลทรายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้ดังนี้ (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544, หน้า 87-89)

“...ที่ริมฝั่งแม่น้ำเราจะเห็นฟืนกองพะเนินเทินทึก 2-3 กอง สูงตั้ง 15-20 เมตร ใกล้เคียง ๆ กองฟืนนั้นมีโรงหลังคากลม มีควายสองตัวตั้งกว้านลูกหีบทำด้วยไม้แข็งสองลูก

ให้หมุนขบกันเพื่อปลดปล่อย น้ำย่อยไหลในบ่อซิเมนต์ ด้านหลังโรงหีบก่อเป็นเตาอิฐรูปร่างคล้าย ๆ กับคอกหอย ชั้นบนของเตานี้มีแท่งเหล็กใหญ่ขวางอยู่ 3 ท่อน เป็นที่ตั้งหม้อขนาดมหึมา 3 หม้อ เชื่อมถึงด้วยการโอบปูน เมื่อสุ่มไฟแรงแล้วเคียวน้ำย่อยในหม้อนั้นจนงวดแล้วเทลงเก็บไว้ในกรวยดิน วันรุ่งขึ้นเขารินน้ำตาลแดงออกแล้วพอกด้วยดินเหนียวและ ๆ ได้น้ำตาลซึ่งค่อนข้างขาวมาก การเคียวน้ำตาลแดงกับฟองของมันอีกครั้งหนึ่งก็ย้งได้น้ำตาลอีกเป็นจำนวนมาก ในที่สุดกากน้ำตาลแดงนั้นจะถูกส่งไปที่โรงต้มกลั่นสุราเพื่อผสมเข้ากับปูนขาวใช้ในการโอบตึก... โรงใหญ่ ๆ สองโรง กว้างยาวตั้งโรงละ 50 เมตร ยังไม่ค่อยพอที่จะบรรจุเครื่องมือเครื่องใช้ของโรงหีบได้หมดสิ้น ซ้ำยังใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกคนงานตั้ง 200 คนอีกด้วย..."

เทคนิคการผลิตน้ำตาลทรายดังกล่าวได้เลิกใช้ เมื่อเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยม แต่หลาย ๆ ที่ยังคงมีการใช้เทคนิคนี้กันอยู่ เช่น ฉะเชิงเทรา พันธ์สนิม และได้ใช้สืบต่อมาจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่สองจึงเลิกไป รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังได้ลงทุนตั้งโรงงานน้ำตาลทรายตามเมืองต่าง ๆ หลายเมือง เช่น ที่นครชัยศรีมีโรงงานน้ำตาลทรายหลวง 2 โรงงาน ที่ฉะเชิงเทรา 1 โรงงาน และที่พันธ์สนิม 1 โรงงาน โรงงานน้ำตาลทรายหลวงต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นนี้ รัฐบาลจะมอบหมายให้เจ้าเมืองเป็นผู้ดูแลภายใต้การกำกับควบคุมของกรมท่า ขณะเดียวกันในด้านของอุตสาหกรรมน้ำตาล กล่าวได้ว่าหลังจากที่ชาวจีนเข้ามาดำเนินการเกี่ยวอุตสาหกรรมน้ำตาลแล้ว ทำให้อุตสาหกรรมน้ำตาลของสยามขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนสามารถส่งน้ำตาลเป็นสินค้าออกได้ในปริมาณสูงในเวลาเพียงไม่กี่ปีต่อมา (จอห์น ครอบฟอร์ด, 2515, หน้า 102 อ้างถึงใน ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544, หน้า 93)

อุตสาหกรรมน้ำตาลเป็นอุตสาหกรรมที่ต้องใช้เงินทุนมาก ผู้ที่เข้ามาทำกิจการต้องมีเงินทุนหรือสามารถกู้ยืมจากแหล่งทุนได้ กลุ่มที่เข้ามาลงทุนในกิจการนี้แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ (พรรณี บัวเล็ก, 2549, หน้า 125-126)

1. พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย การทำไร่อ้อยเพื่อผลิตน้ำตาลทรายสร้างรายได้มาก ดังนั้น จึงเป็นที่นิยมในการลงทุนของชนชั้นสูงซึ่งอาศัยข้าราชการขุนนางในพื้นที่เป็นผู้ควบคุมและหลงจู้ชาวจีนเป็นผู้ดูแล
2. ขุนนางใหญ่ผู้มั่งคั่งที่ได้ผลประโยชน์จากกลุ่มผู้ประกอบการในท้องถิ่น
3. พ่อค้าชาวจีน พ่อค้าที่ดำเนินกิจการน้ำตาลนี้สามารถแบ่งออกเป็น

2 กลุ่ม คือ พ่อค้าใหญ่ที่ดำรงตำแหน่งเป็นขุนนางในกรมท่า เจ้าภาษีนายอากร และพ่อค้าเล็กที่ลงทุนโดยการกู้ยืมเงินจากพ่อค้าใหญ่หรือขุนนางเจ้านายอีกทีหนึ่ง พ่อค้าเจ้าภาษีอากรกลุ่มนี้จะทำภาษีอากรในกิจการน้ำตาลทรายและที่เกี่ยวข้องกับน้ำตาลทราย และยังเป็นเจ้าของเรือสำเภาก็ำทำการค้ากับต่างประเทศด้วย พ่อค้าเจ้าภาษีนายอากรไม่เพียงได้รับประโยชน์จากการทำน้ำตาลทรายเท่านั้น ยังได้ประโยชน์จากภาษีต่าง ๆ ด้วย รวมทั้งยังเป็นผู้ควบคุมน้ำตาลในการค้ากับต่างประเทศด้วย แหล่งที่ปลูกอ้อยคือ มณฑลปราจีน นครชัยศรี พิษณุโลก นอกนั้นในมณฑลอื่น ๆ ปลูกอ้อยรวมกันไม่ถึง 4,000 ไร่ ส่วนแหล่งทำน้ำตาลที่เป็นแหล่งใหญ่คือ เมืองบางปลาสร้อย อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายยังทำรายได้ให้แก่รัฐในรูปภาษีจำนวนมาก และสร้างความร่ำรวยให้เจ้าภาษีนายอากร ภาษีภายในที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมน้ำตาล คือ ภาษีน้ำตาลทราย ภาษีน้ำอ้อย อากรสมัตตสาร (ภาษีอากรเกี่ยวกับค่าที่ดิน ผู้ปลูกอ้อยอันทำประโยชน์จากการค้าอ้อยได้จะต้องเสีย) รวมถึงยังมีภาษีพื้นโรงน้ำตาลอีกด้วย (เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 32-40)

3. การผลิตเพื่อขายด้านพาณิชย์กรรม

การค้าโดยชาวเงินอพยพดำเนินการทั้งในด้านการค้าต่างประเทศและการค้าในประเทศ ดังนี้

3.1) การค้ากับต่างประเทศ

การค้าทางเรือกับต่างประเทศหรือที่เรียกกันว่า การค้าสำเภานั้น เป็นกิจกรรมสำคัญกิจกรรมหนึ่งของเศรษฐกิจในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดการขยายตัวทางการค้า ส่งผลให้เมืองต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลของไทยมีความสำคัญขึ้น ในฐานะที่เป็นเมืองท่าและแหล่งจอดแวะเรือสินค้า ชายฝั่งทะเลตะวันออกถือว่าเป็นเส้นทางการค้าที่มีความสำคัญเช่นกัน เนื่องจากอยู่บนเส้นทางเดินเรือหลายเส้นทาง ดังนี้ (อดิศร หมวกพิมาย, 2531, หน้า 142; เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 39; ณัฐพงษ์ สุวนันทนกุล, 2546, หน้า 21-22)

1) ออกจากปากน้ำเจ้าพระยา ผ่านบางปลาสร้อย เกาะสีชัง ระยอง จันทบุรี ตราด ตัดข้ามอ่าวไทยที่เกาะช้าง จังหวัดตราด จนมาถึงปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี

2) ออกจากปากน้ำเจ้าพระยา ผ่านบางปลาสร้อย เกาะสีซัง ระยอง
จันทบุรี ตราด เกาะกง แล้วตัดข้ามอ่าวไทยไปปากน้ำเมืองระนอง

3) ออกจากปากน้ำเจ้าพระยาผ่านบางปลาสร้อย เกาะสีซัง ระยอง
จันทบุรี ตราด เกาะกง แล้วตัดข้ามอ่าวไทยไปปากน้ำชุมพร เดินทางต่อไปยัง
บ้านดอน นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี

4) ออกจากปากน้ำเจ้าพระยา ไปเกาะสีซัง ตัดข้ามอ่าวไทยไป
สามร้อยยอด ปราณบุรี ชุมพร บ้านดอน นครศรีธรรมราช ปัตตานี

กรณีเมืองปลาสร้อย ถือว่าเป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญท่าหนึ่ง
ตั้งแต่อดีต โดยอยู่บนเส้นทางค้าทางทะเลที่ล่องเข้าไปค้าขายยังบริเวณปากแม่น้ำ
เจ้าพระยาต่อไป และยังเป็นจังหวัดที่เป็นเส้นทางการค้าต่างประเทศ กล่าวคือ
เรือกำปั่นบรรทุกสินค้าระหว่างประเทศขนาดใหญ่ที่กินน้ำลึกกว่า 14 ฟุต ไม่สามารถ
ผ่านเข้าออกกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ที่สำคัญของประเทศได้สะดวก
เพราะสมัยนั้นยังมิได้มีการขุดลอกร่องน้ำที่สันดอนปากน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา

ดังนั้น เรือบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่จึงต้องจอดขนถ่ายสินค้าลงเรือ
ลำเลียงเข้ามายังกรุงเทพฯ เมืองท่าที่ใกล้เคียงที่มีความสำคัญของจังหวัดชลบุรี
นั่นคือ เมืองท่าศรีโพธิ์ เมืองท่าศรีโพธิ์ในอดีตนั้นเป็นท่าเรือที่เจริญรุ่งเรืองมา
นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เมื่อพิจารณาจากที่ตั้ง
และหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบเมืองศรีโพธิ์ มีการสันนิษฐานกันได้ว่า เป็น
ชุมชนเมืองที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายในฐานะที่เป็นเมืองท่าและจุดแวะพักเรือสินค้า
(เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท, 2545, หน้า 39; ณัฐพงษ์ สุวนันทนกุล, 2546, หน้า 21-22;
ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 80-81)

แต่ต่อมาเมืองศรีโพธิ์เริ่มมีความสำคัญลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลง
ของระดับน้ำทะเลที่ตื้นเขิน ซึ่งเกิดจากการทับถมของเลนที่กระแสน้ำพัดมาจาก
แม่น้ำบางปะกงทำให้เมืองศรีโพธิ์ตื้นเขินเดินเรือไม่สะดวก ดังนั้น เมืองศรีโพธิ์จึง
ไม่เหมาะที่จะเป็นเมืองท่าอีกต่อไป ด้วยเหตุนี้ ประชาชนจึงค่อย ๆ ย้ายถิ่นฐานลงมา
สร้างชุมชนลงไปทางใต้ในเขตบางทราย บางปลาสร้อยซึ่งมีสภาพเป็นชายทะเล
ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองบางปลาสร้อยจึงเป็นท่าจอดเรือสินค้าและเป็นบริเวณที่ตั้ง
แหล่งชุมชนการค้าที่มีความเจริญขึ้นแทนเมืองศรีโพธิ์ซึ่งอยู่ห่างกันออกไปเล็กน้อย

ตั้งที่ ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวไว้ว่า (เรื่องวิทย์ ลิมปนาท, 2545, หน้า 39; ญัฐพงษ์ สุวณันทนกุล, 2546, หน้า 21-22; วีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553, หน้า 80-81) “เมื่อศรีพโลเป็นเมืองท่าที่อยู่บนเส้นทางเดินทะเล เมืองนี้ตั้งอยู่ในเขตบ้านศรีพโล อำเภอเมืองจังหวัดชลบุรี มีความรุ่งเรืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นหรือราวพุทธศตวรรษที่ 20 หรือเก่าไปกว่านั้นเล็กน้อย พิจารณาดูตามตำแหน่งที่ตั้งของตัวเมืองที่เกี่ยวกับการค้า คงเป็นที่จอดพักสินค้าของอ่าวบางปะกงแห่งหนึ่ง ต่อมาศรีพโลลดความสำคัญลงและตัวเมืองก็ย้ายไปอยู่ที่บางปลาสร้อยห่างลงไปเล็กน้อย เรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายจากจีนและกัมพูชา คงจะต้องมาพักสินค้าอยู่ ณ เมืองนี้ ก่อนเดินทางไปยังปากแม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีน และแม่กลอง หรือไม่ก็เป็นแหล่งที่พักสินค้าของบรรดาเรือสำเภานี้ออกจากปากแม่น้ำเหล่านั้น ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังกัมพูชา เวียดนาม”

นอกจากนี้ เส้นทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับเมืองบางปลาสร้อยอีกเส้นทางหนึ่ง คือ เส้นทางการค้าไปยังเขมรและญวน โดยเดินเรือไปตามชายฝั่งทะเลตะวันออกจากกรุงเทพฯ ผ่านบางปะกง บางปลาสร้อย บางละมุง ระยอง จันทบุรี ตราด เข้าไปยังเขมร และญวน ซึ่งสามารถถลำเลียงสินค้าได้เกือบตลอดปี เนื่องจากฝั่งทะเลทางด้านนี้ มีเกาะเล็กเกาะน้อยเป็นที่กำบังฝนและคลื่นช่วยให้เดินเรือได้อย่างปลอดภัย ดังนั้น สภาพของชายฝั่งทะเลในเขตเมืองชลบุรีนั้นเหมาะที่สร้างท่าเรือสำหรับให้เรือขนาดใหญ่หรือเล็กจอดทอดสมอเพื่อเป็นที่ขนถ่ายสินค้าได้ ดังที่ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้เขียนบันทึกไว้ในเอกสารว่า (วราภรณ์ ทินานนท์, 2522, หน้า 48; สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 17)

“...ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยเรา เห็นว่าถ้าพิจารณาจากผลสำรวจอาจจัดสร้างท่าเรือได้อีก 1 ท่า คือ ที่เกาะสีชัง จากจุดนี้เรือลงไปถึงเส้นรุ้งที่ 11 มีเกาะใหญ่ร้อยเรียงรายอยู่ทั่วไปตามชายฝั่ง มีร่องทางเดินเรือและที่ทอดสมอเป็นอย่างดี อยู่ระหว่างเกาะ ฉะนั้นจึงนับเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมจะสร้างท่าเรือขนาดใหญ่...” อาจกล่าวได้ว่าการเดินเรือผ่านเกาะสีชังนั้น นักเดินเรือจะแวะขึ้นหยุดพักเติมน้ำหรือเสบียงอาหารอยู่เสมอ โดยจะเดินเรือในฤดูร้อนและฤดูฝนเรือจะจอดหลบคลื่นลมทางท้ายเกาะสีชังด้านทิศเหนือ ส่วนในฤดูหนาวจะมีลมตะวันออกเฉียงใต้พัดออกจากฝั่งแรงมาก จึงทำให้ จอห์น ครอว์ฟอร์ด สนใจเขตนี้อย่างมาก จนมีการกล่าวถึงความสำคัญ ของชายฝั่งทะเลนี้ เอกสารฉบับเดียวกันว่า (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 18)

“...ถ้าโอกาสอำนวยก็ใครจะก่อตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้น ในเกาะใดเกาะหนึ่งใน
ในอ่าวสยาม... หมู่เกาะซ็อลลีซังซึ่งเป็นที่เหมาะสมจะใช้เป็นท่าเรือที่อยู่เส้นทางเดินเรือ
ของพวกเขาที่ต้องเดินผ่าน จัดว่าเป็นทำเลที่อำนวยประโยชน์มากที่สุด ในการ
ก่อตั้งศูนย์กลางการค้า หากที่แห่งนั้นหรือสถานที่ใดที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ได้อยู่ได้
ปกครองของรัฐบาลของชาติใดในยุโรป ข้าพเจ้าก็อาจทำนายได้ว่าที่นั่นต้องกลายเป็น
เป็นแหล่งรวมการค้าให้แก่ประเทศโดยรอบอ่าวสยามที่จะดำเนินกิจการกับญวน
และประเทศในภาคพื้นเอเชีย เมืองฮัสตงคตและทักษิณประเทศในขณะเดียวกัน
กับการที่จะช่วยขยายธุรกิจการค้ากับต่างประเทศเหล่านั้นได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น
ซึ่งขณะนี้ยังไม่มีผู้ใดทำเช่นนั้นเลย...”

3.2) การค้าขายภายในประเทศ

การค้ากับต่างประเทศส่งผลให้การค้าภายในประเทศของชายฝั่งทะเล
ตะวันออกเติบโตขยายตัวมากขึ้นด้วย เช่น บางปลาสร้อย พนัสนิคม จันทบุรี เป็นต้น
เนื่องจากเมืองดังกล่าวอยู่ใกล้กับเมืองศูนย์กลางการค้าที่กรุงเทพฯ อีกทั้งยังเป็นแหล่ง
ผลิตสินค้าส่งออกที่สำคัญหลายชนิดด้วย ซึ่งมีเส้นทางคมนาคมที่ติดต่อกับกรุงเทพฯ
ได้สะดวก และมีพื้นฐานเรื่องเครือข่ายการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ
ก็เติบโตขยายตัวขึ้นด้วยเช่นกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2525, หน้า 117, 119) เส้นทางคมนาคม
ทางน้ำซึ่งพัฒนาขึ้นในต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วยกระจายการค้าภายในโดยชาวจีน
นี้ออกไปอย่างกว้างขวาง ส่วนเส้นทางทะเลนั้นก็ใช้กันมากจากกรุงเทพฯ เองมีเรือ
สำเภาทำการค้าตามชายฝั่งไปยังปักกิ่งได้ คือ ชุมพร ไชยา บ้านดอน นครศรีธรรมราช
ลงไปถึงพัทลุงและสงขลา ส่วนทางตะวันออกนั้นก็มีเรือสำเภากลั่นติดต่อระหว่าง
กรุงเทพฯ กับเมือง เช่น บางปลาสร้อย บางปะกง บางพระ บางละมุง ระยอง จันทบุรี
ทุ่งใหญ่ และเกาะกงทั้งปีโดยไม่ต้องรอมรสุม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543, หน้า 162-163)

ชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
ของชายฝั่งทะเลตะวันออก ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบคู่ขนานระหว่างเศรษฐกิจ
เพื่อยังชีพกับระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า
ทำให้คนเชื้อสายจีนหลายคนที่ผ่านมากระบวนการสะสมทุนจนเกิดความมั่งคั่ง
ในทางเศรษฐกิจ และมีสายสัมพันธ์เครือข่ายที่ดีกับรัฐส่วนกลางและกลไกของรัฐ
เช่น ขุนนาง จนหลายคนได้สถาปนาตนเองเป็นชนชั้นนำท้องถิ่นภายใต้ระบบเศรษฐกิจ

แบบยังชีพและระบบไพร่ เขาเหล่านั้นได้เป็นผู้มีบทบาทและอิทธิพลในการตัดสินใจทางการเมืองในระดับท้องถิ่นในฐานะตัวกลางระหว่างรัฐและท้องถิ่น ภายใต้โครงสร้างศักดินาคนเชื้อสายจีนหลายคนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองคอยเก็บส่วยภาษีให้รัฐส่วนกลาง ทำให้สายสัมพันธ์เครือและข่ายของคนเชื้อสายจีนมีสายสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับรัฐส่วนกลางขุนนาง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2528) เช่น สัมยรัชกาลที่ 2 ยังพบหลักฐานประวัติศาสตร์ว่า จีนโก นายอากรเตาสุราได้เป็นพระยาราชานครศรี เจ้าเมืองจันทบุรี ดังความว่า “ฝ่ายเมืองจันทบุรี เดิมโคจีน ซึ่งเป็นนายอากรเตาสุรามีความชอบทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นพระยาราชานครศรี เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” (กรมศิลปากร, 2481, หน้า 10)

สรุป

กล่าวโดยสรุปชาวจีนเป็นมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจการค้าในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนเป็นผู้สร้างระบบการผลิตเพื่อขายในพื้นที่ชายฝั่งภาคตะวันออก ได้พัฒนากรรมมี 3 ลำดับขั้น ดังนี้ 1. การผลิตเพื่อขายด้านเกษตรกรรม 2. การผลิตเพื่อขายด้านอุตสาหกรรม และ 3. การผลิตเพื่อขายด้านพาณิชยกรรม จนกลายเป็นกระแวมพีชาวจีนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ชาวจีนให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติและการจัดการครอบครัวภายใต้ระบบกงสีที่เน้นการสะสมทุนทางเศรษฐกิจของครอบครัว ชาวจีนได้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชายฝั่งทะเลตะวันออก ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบคู่ขนานระหว่างเศรษฐกิจเพื่อยังชีพกับเศรษฐกิจเพื่อการค้า กระบวนการสะสมความมั่งคั่งของชาวจีนอาศัยฐานทางวัฒนธรรมเดิมของชาวจีนตั้งอยู่บนความเชื่อในระบบเครือญาติอย่างเข้มข้น วัฒนธรรมความเชื่อในระบบเครือญาติของชาวจีนซึ่งปรากฏเป็นองค์การทางเศรษฐกิจของจีนที่เรียกว่า ระบบกงสี ภายใต้เงื่อนไขการอพยพของชาวจีนในประเทศไทยที่เต็มไปด้วยแรงกดดัน ความยากจน ทำให้คนจีนต้องเร่งการเก็บหอมรอมริบให้เกิดความร่ำรวยมั่งคั่ง โดยหวังว่าจะกลับไปสู่จีนแผ่นดินใหญ่ การผสมผสานระหว่างความเชื่อในระบบเครือญาติและแรงจูงใจที่มุ่งสะสมทุนของชาวจีนอพยพ ได้ก่อให้เกิดการก่อรูปของชั้นกระแวมพีของชาวจีนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2481). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367-2394) ฉบับพระยาทิพากรวงศ์, พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงวงษานุประพันธ์ (ตาด สนธิวงศ์ ณ อยุธยา). ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- จิตรา สมบัติรัตนานันท์. (2553). วัฒนธรรมทางการเมืองของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้: กรณีศึกษาเฉพาะชุมชนตำบลเนินสอ อำเภอแก่ง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- จิตรา สมบัติรัตนานันท์. (2557). วัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางในจังหวัดชลบุรี: กรณีศึกษากลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น. ปรัชญาดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. นครหลวงฯ: กรมศิลปากร.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (2528). เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: ทวีติการพิมพ์.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และโอฬาร ถินบางเตียว. (2549). บทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อท้องถิ่นในกระแสโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาจังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงใต้. (การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดงานวิจัยภายใต้โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ศ.ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร เรื่องโครงสร้างและพลวัตของทุนไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ วันที่ 28-29 มิถุนายน 2549.)
- ณัฐพงษ์ สุวรรณทนกุล. (2546). พัฒนาการของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนแต่จิวในเมืองบางปลาสร้อยถึงปี พ.ศ. 2480. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. (2553). *รวมเรื่อง เมืองชล 2: ชลบุรีในอดีต*. ชลบุรี: พันนา.
- ธวัช ปุณโณทก. (2547). *กองทัพต่างชาติของพระเจ้าตากสินและเมืองจันทบุรี*. กรุงเทพฯ: หลักพิมพ์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2548). *การพัฒนาภาคตะวันออกกับผลกระทบต่อประชาคมท้องถิ่น*.
ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา. เอกสารการสอน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2525). *วัฒนธรรมกรรมภูมิและวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *วัฒนธรรมกรรมภูมิและวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ ในปากไก่อและใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์.
- พรภณี บัวเล็ก. (2549). *ระบบกงสี: กำเนิดและวิถีชีวิตของชนชั้นแรงงานรับจ้างในประเทศไทยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เรืองวิทย์ ลิมป์นาท. (2545). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกก่อน พ.ศ. 2525*. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- บัณฑิต อ่อนดำ. (2517). *ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับลักษณะสังคมจีนและนโยบายต่อชาวจีน ใน ชาวจีนในประเทศไทย (หน้า 14)*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- มัลลิกา เรืองระพี. (2517). *บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจสังคมและศิลปกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์*. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์. (2549). *เล่าเรื่องกรุงสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- วัลย์วิภา นุราชรัตนพันธุ์. (2526). *การเพาะปลูกอ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายของไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 1*. เอกสารวิชาการหมายเลข 44. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีัญญา คันธาซีพ. (2540). *พัฒนาการทางเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำบางปะกง พ.ศ. 2419-2475*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้, คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. (2538). การเกษตรแบบพอเพียงชีพในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. *วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช*, 8(2), 108-116.
- ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. (2544). หาดูหาถิ่น เพื่อค้าเพื่อขาย เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สารสิน วีระผล. (2548). *จัมก้องและกำไร: การค้าไทย-จีน 2195-2396/1652-1853*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สุภางศ์ จันทวานิช และคณะ. (2534). *ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและภูมิภาคเนาเดิมที่เฉาซัน สมัยที่หนึ่ง ท่าเรือจางหลิน (พ.ศ. 2310-2393)*. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดใจ พงศ์กล้า. (2528). *มณฑลปราจีนบุรีสมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2436-2458)*; ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). *วิถีจีน-ไทยในสังคมสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อดิศร หมวกพิมาย. (2531). *กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย: วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยธนบุรีถึงการสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2310-2398*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำพิกา สวัสดิ์วงศ์. (2545). *ถนนสุขุมวิทกับการพัฒนาการทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกของประเทศไทย พ.ศ. 2477-2539*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. (2556). การขยายตัวของระบบธุรกิจการเมืองในระดับชุมชน: กรณีศึกษาตำบลกระแสบน อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. *วารสารการเมืองการบริหาร และกฎหมาย*, 5(1), 47-77.